

O‘SMIRLARNING SHAXS SIFATIDA SHAKLLANISHIGA SALBIY TA‘SIR ETUVCHI ZO‘RAVONLIK TURLARI VA ULARNING OQIBATLARI

Axmadaliyeva Shaxnoza Maxamadxonifovna

Andijon viloyati Andijon tumani maktabgacha va maktab ta‘limi bo‘limiga qarashli 16-umumiy o‘rta ta‘lim maktabi amaliyotchi psixologi

Annotatsiya: Ushbu maqolada zo‘ravonlik turlar, zo‘ravonlikka uchragan yosh va o‘smirlarda uchraydigan psixologik va fiziologik asoratlar haqida so‘z boradi.

Kalit so‘zlar: Zo‘ravonlik, yoshlar, jamiyat, oila, psixologiya.

Hech kimga sir emaski bugungi kun bolalari o‘zlarining yigirma yil oldingi tengdoshlaridan farq qilishadi. Hozirgi yoshlar tez ta‘sirlanuvchan, musaqillikka moyilligi yuqoriligi va shu bilan birga nisbatan befarq, o‘z vaqtlarini mazmunli ijtimoiy foydali faoliyatga sarflagilari kelmaydi. Vaholanki inson tabitan o‘ziga xos oson va ko‘ngilochar mashg‘ulotlarga moyil bo‘ladi. Inson xulq-atvori tarkibining aksariyati tabiiy instinktlari tazyiqi ostida bo‘lishini inobatga olsak ushbu tazyiqlarni to‘g‘ri muvofiqlashtirish insondan irodaviylikni talab qiladi Bu holatni zamonaviy texnikaning rivojlanganligi ta‘siri deb ham izohlash mumkindir. Ko‘pchilik hollarda bolalardagi bu o‘zgarishlarga ota-ona va jamiyat a‘zolarining e‘tiborsizligi va befarqligi ularning xulqatvorida salbiy og‘ishlarning kelib chiqishiga sabab bo‘ladi. Hozirgi jamiyatning insonlar hayotida uchrayotgan eng yomon ko‘rinishi bu zo‘ravonlikdir. Xo‘sh o‘zi zo‘ravonlik nima? Zo‘ravonlik so‘zning ma‘nosi va talqini. Kontseptsianing o‘zi ruhiy jismoniy, balki ruhiy tabiatning ruhiy va ma‘naviy ta‘sirini ham o‘z ichiga oladi.

Zo‘ravonlikning eng keng tarqalgan shakllar:

1. Jismoniy ba‘zi shaxslar o‘z manfaatlarini himoya qilish yoki har qanday harakat uchun majburlash uchun qarorlar qilishidir.
2. Jinsiy aloqa. Ko‘p navlari bor. Jinsiy zo‘ravonlikning asosiy yo‘nalishi jinsiy aloqaga majburlashdir.
3. Ruhiy (ma‘naviy, hissiy). U doimiy og‘zaki haqoratlar, jabrlanuvchini depressive va o‘zining axloqiy muammolariga qarshi harakatga keltiradi.
4. Siyosiy. Insonlarni hokimiyatga, avtoritarizmga majbur qilish. Siyosiy zo‘ravonliklarning kuchayishi genotsidga olib kelishi mumkin.
5. Oiladagi zo‘ravonlik - bu shaxsning boshqasiga zarar ta‘sirining eng keng tarqalgan shakllaridan biri. Ko‘p bolalar qurbonlar ayollar va jamiyatning zaif a‘zolari.
6. Bolalarga nisbatan zo‘ravonlik. O‘zini boshqa shakllarda namoyon qilishi mumkin (jismoniy, jinsiy, jinsiy).

7. Ma'lumot (televizor). Televizion dasturlarda, onlayn-jamiyatlarda zo'ravonlik qo'llanilgan zo'ravonliklar. Bunga turli mavzulardagi filmlar va noto'g'ri ma'lumot berilgan yangiliklar dasturlari kiradi.

8. Qurolli zo'ravonlik. Har qanday qurolga asoslanadigan shaxsga ta'sir.

Bolalarga nisbatan zo'ravonlik bu ota-onalar, tarbiyachilar, o'qituvchilar yoki yaqin qarindoshlar tomonidan tez-tez sodir bo'ladigan bolaga nisbatan jismoniy, psixologik yoki jinsiy zo'ravonlikdir. Bu tez-tez uchraydigan sotsiologik hodisa, barcha kattalarning to'rtidan biri bolaligida jismoniy zo'ravonliklarga duchor bo'lganliklarini xabar qilishgan. Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti bolalar zo'ravonligini 18 yoshgacha bo'lgan bolalar va o'spirinlar ularning sog'lig'i yoki rivojlanishiga zarar yetkazadigan har qanday suiste'mollik yoki beparvolik harakati sifatida belgilaydi. Bolalarga nisbatan zo'ravonlik nafaqat jismoniy zo'ravonlik yoki jinsiy zo'ravonlikni anglatadi, balki beparvolik va psixologik zo'rashni ham o'z ichiga oladi.

Tijorat ekspluatatsiyasi, beparvolik yoki hissiy befarqlik kabi boshqa harakatlar ham bolalarga nisbatan zo'ravonlik deb hisoblanadi. Bolalarga nisbatan zo'ravonlik ko'pincha oilada yoki voyaga yetmaganga yaqin vaqtda ro'y beradi. Ota-onalar, o'gay ota-onalar, yaqin qarindoshlar, yaqin do'stlar yoki ularning vasiylari ko'pincha voyaga yetmagan shaxs tomonidan qilingan shafqatsizlik uchun javobgardirlar. Barcha holatlarda, suiiste'mol qiluvchi va jabrlanuvchi o'rtasida yosh assimetri, shuningdek, vakolatni suiiste'mol qilish mavjud bo'lib, bu suiiste'mol qilgan shaxs uchun hukmronlik qiladigan ijtimoiy rol ni nazarda tutadi.

JSST ma'lumotlariga ko'ra ushbu zo'ravonlik turi haqida ba'zi hayratlanarli ma'lumotlar va faktlar keltirilgan:

- Har 5 ayoldan bittasi va 13 erkakning 1 nafari bolaligida jinsiy zo'ravonlikka uchraganligi haqida xabar beradi.

- Ma'lumotlarga ko'ra, har yili 15 yoshgacha bo'lgan 41 ming bola qotillikdan vafot etadi.

Ruhiy salomatlikni suiiste'mol qilish yurak xastaligi, saraton, o'z joniga qasd qilish va jinsiy yo'l bilan yuqadigan kasalliklarga sabab bo'lishi mumkin.

UNICEF ma'lumotlariga ko'ra:

Tanzaniya, Keniya yoki Zimbabve kabi mamlakatlarda har 3 qizdan biri va har 6 o'g'ildan biri jinsiy zo'ravonlikka uchragan.

Qo'shma Shtatlar singari rivojlangan mamlakatlarda o'spirinlarning deyarli 25% va o'g'il bolalarning 10% jinsiy aloqada bo'lish, suiiste'mol qilish, o'g'irlik yoki tajovuzga uchragan.

Dunyoda 2 yoshdan 14 yoshgacha bo'lgan har 10 boladan oltitasi har kuni jismoniy zo'ravonlikka uchraydi.

Har 5 daqiqada bir bola zo'ravonlikdan vafot etadi.

Hozirda Avstraliyada bo‘lgani kabi ko‘plab mamlakatlarda jismoniy jazo odatiy holdir, bu yerda har 10 oiladan biri o‘z bolalarini qamish, tayoq yoki kamar bilan jazolashni targ‘ib qiladi.

Dunyoda voyaga yetmaganlar soni yiliga 14 million kishiga ko‘paymoqda, bu har kuni 39 ming qiz turmushga chiqishini anglatadi.

Somalida voyaga yetmaganlarning 45 foizi 18 yoshga to‘lmasdan turmush qurishga majbur bo‘lmoqdalar va 98 foizdan ko‘prog‘i mavjud bo‘lgan eng kuchli va shafqatsiz xurujlardan biri bo‘lgan jinsiy a‘zolari buzishga uchragan. Lazzatlanish tuyg‘usini yo‘q qilish uchun klitoral tanqislik 29 mamlakatda qo‘llaniladi va u allaqachon 140 million qizga tegishli bo‘lib, har yili bu ko‘rsatkich 2 millionga yetadi.

Bolalarga nisbatan zo‘ravonlik turlari:

- Jismoniy suiiste‘mol qilish. Voyaga yetmaganga zarar etkazish uchun jismoniy kuch ishlatilganda paydo bo‘ladi. Bu bolaga jismoniy zarar yetkazadigan barcha qasddan qilingan harakatlarni o‘z ichiga oladi: zarbalar, kuyishlar, tiralishlar, tikanlar, kuchli silkitish va hk.

- Kaltaklangan bola. Kaltaklangan yoki jismoniy zo‘ravonlikka uchragan bolalar tanasining katta joylarida izlar, ko‘karishlar va davolanishning turli bosqichlarida yaralar bor. Ko‘pincha ular turli xil asab tizimining shikastlanishlarini yoki miya shikastlanishlarini ko‘rsatadilar, bu og‘ir jismoniy zo‘ravonlikni ko‘rsatadi va vaqt o‘tishi bilan takrorlanadi.

- G‘azablangan chaqaloq (silkitilgan chaqaloq sindromi). Zo‘ravonlik bilan chayqash juda kichik yoshdagi bolalarda keng tarqalgan suiiste‘mol shaklidir: ko‘plari to‘qqiz oyga to‘lmagan. Ushbu zarbalar miyada qon to‘kilishiga, to‘r pardasida qon ketishiga va bolaning tez-tez chayqalishi natijasida qo‘l va oyoq bo‘g‘imlarida mayda “bo‘lakchali” sinishlarga olib kelishi mumkin. Chayqash uzoq muddatli oqibatlariga olib kelishi mumkin, masalan, kechiktirilgan psixomotor rivojlanish, miya yarim pansi, ko‘rlik yoki hatto o‘lim.

- Psixologik suiste‘mol qilish. Bu vaqt o‘tishi bilan davom etadigan va bolalar yoki o‘spirinlarning kayfiyatiga va o‘z qadr-qimmatiga katta zarar yetkazadigan xatti-harakatlar va munosabatlarning to‘plamidir. Psixologik suiste‘molga baqirish, haqorat qilish, befarqlik, nafrat, kamsitish, qamoq, tahdidlar yoki og‘zaki shaklda ifodalangan har qanday dushmanlik kiradi. Agar ushbu turdagi suiste‘mollik bola hayotining birinchi yillarida ro‘y bersa, bolada bog‘lanish paydo bo‘lmaydi va kelajakda u o‘zini oiladan va ijtimoiy muhitdan chetlashtirgan deb his qilishi mumkin.

Jinsiy suiste‘mol qilish. Jinsiy zo‘ravonlik 18 yoshga to‘lmagan bola yoki o‘spirin kattalar yoki boshqa voyaga yetmaganlar bilan jinsiy aloqada bo‘lganda, ular evolyutsion ravishda bunga tayyor bo‘lmaganda va bu holat bo‘ysunish, vakolat va vakolatni suiste‘mol qilish munosabatlarida yuzaga kelganida sodir bo‘ladi. Bunday hollarda, ko‘pincha bolalar jismoniy yoki xulq-atvori bilan bog‘liq muammolar

bo'yicha shifokorga murojat qilishadi, keyinchalik tekshirilganda, jinsiy zo'ravonlikning oqibatlari bo'lib chiqadi.

Xavf omillari. Bolalarga nisbatan zo'ravonlik har qanday sharoitda yuz berishi mumkin bo'lsada, shuni bilishingiz kerakki, bola yoki o'spirinning zo'ravonlikka uchrashi ehtimolini oshiradigan ba'zi bir xavf omillari mavjud. Masalan, to'rt yoshgacha bo'lgan bolalar va o'spirinlar yuqori xavf ostida. Xuddi shu narsa istalmagan, ota-onasining umidlarini qondirmaydigan, jismoniy yoki aqliy nogiron bo'lgan yoki ko'p yig'laydigan bolalar bilan ham sodir bo'ladi. Bolalari bilan aloqa o'rnatishda qiynalgan, bolaligida o'zlarini suiste'mol qilgan yoki o'z farzandlarining rivojlanishidan noaniq umidvor bo'lgan voyaga yetgan vasiylar suiste'mol bo'lish xavfi yuqori. Bundan tashqari, uydagi moliyaviy qiyinchiliklar va spirtli ichimliklar yoki giyohvandlikka bog'liqlik ham xavf omillari bo'lishi mumkin. Va nihoyat, oiladagi zo'ravonlik sharoitida yashaydigan, o'z jamiyatida izolyatsiyani boshdan kechirayotgan yoki o'z farzandlariga g'amxo'rlik qilish uchun qarindoshlarining yordamiga muhtoj bo'lmagan oilalarda, shuningdek, bolalarga nisbatan zo'ravonlik xavfi katta.

Buning oqibatlari. Uch yoshga to'lmagan kichik yoshdagi bolalarda suiste'mollik sodir bo'lganda, ularning uyg'unligi rivojlanmaydi va shuning uchun ularning ijtimoiy ko'nikmalari va o'z qadr-qimmatini anglash buziladi. Bunday holatlarda bolani yomon tush ko'rishi, uyqusi buzilishi, ovqatlanish odatlarining o'zgarishi, ularning psixomotor rivojlanishining kechikishi yoki hojatxonada o'qishni yo'qotishi tez-tez uchraydi.

Voyaga yetmagan holda, zo'ravonlikka uchragan bolalar o'zlarining histuyg'ulari va impulslarini tushunish, baholash va tartibga solishda qiyinchiliklarga duch kelishlari mumkin. Ular ko'pincha o'zlari va atrofidagi dunyo haqida ijobiy e'tiqodlarga ega emaslar. Umuman olganda, ular boshqalarning noqulayligini bilish yoki ularga munosabat bildirish qobiliyatiga ega emaslar. Ular o'z tengdoshlari yoki o'qituvchilarining niyatlarini o'zlaridan ko'ra ko'proq dushman deb talqin qilishadi.

Bu, asosan, ularga ta'sir qiladigan doimiy hissiy qarama-qarshiliklar bilan bog'liq, chunki ularga g'amxo'rlik qilishi kerak bo'lgan va sevgan odam aslida ularga yomon munosabatda bo'ladi.

Kattaroq bolalar yoki o'spirinlarda zo'ravonlik ro'y berganda, ular uydan qochib, o'zlariga hujum qilishadi va odatda o'qish ko'rsatkichlari past bo'ladi. Voyaga yetganidan so'ng, bolaligida zo'ravonlikka uchragan odamlar ko'pincha o'z farzandlarining tajovuzkoriga aylanishadi. Psixologik buzilishlardan tashqari, Qo'shma Shtatlardagi tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, jismoniy jazo miyada o'zgarishlarga olib kelishi mumkin. Shu tarzda kaltaklangan yoki besh yoshdan katta yoshdagi bolalarga nisbatan jismoniy zo'ravonlikka uchragan bolalar, bunday zo'ravonlikka duch kelmaydigan bolalar bilan taqqoslaganda IQ darajasi past bo'lishi

mumkin, chunki ularda miyaning prefrontal sohasidagi kulrang moddalar kamroq bo‘ladi.

Oldini olish. Umuman olganda, dunyo miqyosidagi nuqtai nazardan bolalarga nisbatan zo‘ravonlikning oldini olish hukumatlarning vazifasi bo‘lib, ular oilalarga yordam berish, o‘qitish va qo‘llab-quvvatlash dasturlarini yaratishi kerak. Bunga, masalan, ota-onalarga ma’lumot berish va o‘qitish uchun yordam beradigan guruhlarni tuzish orqali erishish mumkin, shunda ular o‘z farzandlarini ijobiy strategiyalar orqali tarbiyalashlari mumkin. Shuningdek, istalmagan homiladorlikning oldini olishga yordam beradigan siyosat yoki voyaga yetmaganlarga g‘amxo‘rlik qiladigan mutaxassislarni, masalan, o‘qituvchilar yoki pediatrlarni ushbu holatni erta aniqlash uchun sezgirlashtirish va o‘qitish orqali va albatta ota-onalardagi mas’uliyat hissini oshirish orqali zo‘ravonlikning oldini olish mumkin bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Raximov X. Oila – mustahkam jamiyatning mustahkam negizi. – Toshkent: «Ma’naviyat» 2006., 25-46-b
2. Романова Е.С. Психологическая диагностика. СПб.: Речь, 2005. 42 стр
3. Rasulov A. I. Psixodiagnostika.-Toshkent, “Mumtoz so‘z” – 2010., - 169 b
4. Asadov Yu. "O‘smirlar deviant xatti-xarakatining psixologik xususiyatlari" - Toshkent.2011., 22-26 b
5. Yadgarova N.F. "Psixopatologik sindromlar to‘plami" - Toshkent.2014. 35b
6. Xakimova L. M. "Deviant xulq-atvor psixologiyasi"- Toshkent.2014. 15 b
7. Vulf D va boshq. (2009). "[Xavf ostida bo‘lgan yoshlar bilan zo‘ravonlikning oldini olish: nazorat qilinadigan natijalarni baholash](#)". Konsalting va klinik psixologiya jurnali. 71 (2): 279–291. doi:10.1037 / 0022-006x.71.2.279. PMID 12699022. S2CID 11004108.